

SAHNA NUTQI

Sultonov Dostonbek

O'zDSMI FMF "Dramatik teatr rejissorligi"
2-bosqich talabasi sultonovdoston07@gmail.com

Annotatsiya: *ushbu maqolada teatr va aktyorning eng muhim ish quroli bo'lmish so'z, sahna haqida judaham qiziqarli ma'lumotlar keltrilgan.*

Kalit so'zlar: *san'at, rejissura, aktyor, istedod, Sistema.*

So'z - inson fikrining ifoda vositasi. Usiz kishi o'z munosabati, fikrini yonatrofdagilarga bildirishi qiyin kechadi. Butun maqsad-vazifasi inson hayotini go'zal tarzda tasvirlashga qaratil-|.»un aktyor ijodida ham so'zning o'mi beqiyos. So'zning bahosi, tiadri, ahamiyatini to'la anglatish, his qildirish maqsadida talabanktyorlarni birinchi bosqichda so'zning zalvori bilan zimmalaridagi mas'uliyatni yana ham og'irlashtirmaslik lozim. Birinchi bosqichda o'tilgan barcha ijodiy texnik mashqlar talaba ijodiy labiatining organikligini, tabiiyligini ta'mirilashga qaratilgan boMib, mazkur mashqlar bir vaqtning o'zida sahnada so'zning ahamiyatini tushunishga, so'zdan to'g'ri foydalana olishga va so'zlashuv munosabatini to'g'ri yo'lga qo'yishga o'rgatuvchi nazariy bilim va amaliy mashqlar uchun ma'lum ma'noda poydevor vazifasini ham o'taydi. So'zning ahamiyatini, qadrini barcha ijodkorlar, ayniqsa, adahiyot, qalam ahllari juda yaxshi tushunadilar. Yuqorida aktyor ijodining asosiy qurollaridan biri xatti-harakat dedik. Sahnadaxatli-harakatai to'ldiruvchi partnyor bilan munosabat o'rnatishdagi muhim vosita so'z hisoblanadi Real hayotda insonlar bir-biri bilan so'z orqali muloqotga kirishadi. Kishilar faqat shunchaki so'zlashish uchun emas, balki biror-bir maqsadni ko'zlab muloqot qiladi. Bunda bir-biri bilan shunchaki ahamiyatsiz narsalarni gaplashib o'tirgan insonlar ham biror-bir maqsad, vaqtni o'tkazish, zerikmaslik uchun 77so'zlashadi. Hayotda so'z inson uchun biron xatti-harakatni amalga oshirishda dastak vazifasini o'taydi. Teatrda nutqning vazifasi hayotdagidan birmuncha farq qiladi. Aktyorlaming ma'lum xatti-harakatni amalga oshirish maqsadida nutqdan foydalanish jarayoni murakkabroq kechadi. Boisi, teatrdagi «teatrlilik» so'zlashuv munosabatining hayotdagidek to'g'ridan to'g'ri tabiiy tashkil topishiga to'sqinlik qiladi. Natijada ko'pchilik aktyorlar nutq so'zlash uchungina nutqdan foydalanadi. Ular o'z zimmalariga yuklatilgan vazifani halkashtirgan holda so'z yordamida xatti-harakat qilish lozimligini unutadilar. Sahna nutqi jismoniy harakat uchun ko'makdosh boiishi kerak. Aktyor uchun so'z obraz timsolida o'z maqsadiga yetish yoiidagi ko'makchi vosita hisoblanadi.

Sahna nutqi o'zida xatti-harakatga ega ekanligi bilan juda boy mazmuni mujassam etgan. Uning ma'no, mazmun va ohangini aktyor keng qamrovli o'rganishi va turli ta'sir etish nuqtalari: ong, tasavvur, hissiyot doirasiga yo'naltirishni uzluksiz ravishda mashq qilishini talab etiladi. Aktyor o'z roli so'zlarini irod qilar ekan,

partnyorining aynan qaysi jihatiga, ya'ni ongi, tasavvuri va yoxud hissiyotidan qaysi biriga ta'sir etishni maqsad qilganligini aniqlab olsin. Partnyorining biror-bir jihatiga ta'sir etishni maqsad qilganini aniqlab olgach, aktyor o'z nutqining mantiqli, ishonchli va ta'sirchan chiqishi uchun intilishi kerak. Buning uchun esa rol matnini chuqur o'rganishi, uni qismlarga bo'lib, har bir qism ma'no-maqsadini va, nihoyat, butun bir matnning ma'no-maqsad, g'oyasini oydinlashtirib olishi kerak. Mazkur vazifalar orasidan eng muhimi va qo'shimcha ikkinchi darajalilarini belgilab olgach, aktyorning har bir so'zning boshqa bir so'zdan ma'nosi, maqsadi jihatidan farqi va muhimligini o'rganishi birmuncha osonroq kechadi. Bu esa, o'z navbatida, aktyor uchun ohang va urg'ulardan to'g'ri foydalanish imkoniyatini yaratadi. Ishbu fikrlar aktyorning nutqdan foydalanish borasidagi birlamchi vazifaning muhim va zarur ekanini isbotlaydi. Aktyor sahnada partnyoriga o'tkazadigan ta'siri maqsadini imiq bilsagina, so'zlar nishonga tegadi va ma'lum maqsadga vo'naltirilgan holda ta'sirini ifodalanadi. Bunday ta'sirli, mantiqli, maqsadli ko'rinish olgan nutq, o'z navbatida, aktyor temperamenti, hissiyoti, ilhomini uyg'otadi. Agar mazkur xislatlar aktyorda nwaldan uyg'ongan bo'lsa, ularning yanada rivojlanishiga turtki bo'ladi. Ushbu ijod ilhomi va xislatlari proporsional ravishda o'zning yanada emotsional ifodalanishiga zamin yaratadi. Albatta, sahnada so'zning ahamiyatini ko'plab yosh aktyorlar unglab yetishlari qiyin kechadi. Bundan tashqari, sahnaning murakkab qonun va qiyinchiliklari ham mavjudki, ular oldida hatto eng ulug', tajribali aktyorlar ham ba'zida ojiz qoladi. Bulardan hiri teatrdagi «teatrlilik» hisoblanadi. Aktyor tomonidan birinchi bor irod etilgan yoki tinglangan nutqning ta'siri va aktyorning unga munosabati organik tarzda ketishi mumkin. Repetitsiya vaqtida va qayta namoyish etilgan spektakllar jarayonida takrorlanuvchi nutqni go'yo birinchi bor so'zlayotgan yoxud eshitayotgandek bo'lib samimiy ifoda etish bu chinakam aktyorlik san'ati hisoblanadi. Talabalar bilan etyudlarni ishlash jarayonida so'zga e'tibor qaratilmas va uning samimiy ifoda etilishi nazorat ostiga olinmas ekan, keyinchalik aktyorning pyesa matni va rol so'zlari ustida ishlashida organiklikni ta'minlash juda murakkab kechadi. Ma'lumki, sahna nutqining asosiy shakli dialoglardan tashkil topadi. Sahnada jonli so'zlashishni o'rganish uchun, avvalo, eshita olish mahoratini egallash talab etiladi. Eshitish deganda partnyor nutqini yuzaki qabul qilish emas, balki so'zlarning ma'no-mohiyati, maqsad-vazifasini tushunish nazarda tutiladi. Afsuski, ko'pchilik aktyorlar buni nazardan chetda qoldiradi. 79Partnyor nutqini qabul qiladilar-u, eshitmaydilar. Ular sahnada o'zlari bilan ovora bo'lib, avvaldan yodlangan nutqni so'zlash uchun partnyor ining replikasini kutadi. Biroq bunday jarayon so'zlashuv munosabatiga kirmaydi. Shunchaki, nutqni bayon qilish hisoblanadi Aktyor so'zlarni eshitish va ushinishni o'rganishi uchun xatti-harakatni diqqat bilan kuzatishi, partnyorning fikri va urg'u ohangiga e'tibor berishi, undagi eng kichik o'zgarishlarni ham nazardan qochirmaslikka o'rgatuvchi bir qator mashqlarni uzluksiz ravishda bajarib borishi lozim. Magistr-pedagog bu o'rinda biror-bir hayotiy vaziyatdan kelib chiqib, talabaga turli mashqlarni topshirishi mumkin. Kishi hayotda biron voqea-hodisa haqida so'z ekan, u tinglovchilarni ham o'z tasavvur

va taassurotlari bilan hamroh qilishni, hamrohining ham xuddi o'zi kabi hiskechinmalarni boshdan kechirishini beixtiyor xohlaydi. Bu jarayon so'zlovchining so'zlashdan biror-bir maqsadni ko'zda tutishi orqali sodir bo'ladi. Masalan, biron inson nimadandir tashvishlanavotgan hamrohini ovutish, tinchlantirish maqsadida uni inchlantirishga xizmat qiluvchi so'zlami, buning uchun esa tasawur va his-tuyg'ularini ham ishga soladi. Agar bu vazifa a'lo darajada bajarilsa, kishi o'z maqsadiga, ya'ni hamrohini tinchlantirishga erishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. www.ziyo.uz electron kutubxonasi
2. Anikst A. Tvorchestvo SHekspira M., 1963.
3. Xrestomatiyapo istori izapadno yevropeyskogo teatra. T. 1-2 /sost S. Mokulskiy / M., 1953, 1955 gg.